

УДК 349.2

МЕЖІ ЗДІЙСНЕННЯ ПРАВА ПРАЦІВНИКА НА ЗАХИСТ СВОЄЇ ГІДНОСТІ ЯК СУБ'ЄКТИВНОГО ТРУДОВОГО ПРАВА

Потопахіна О.М., к. ю. н., доцент,

доцент кафедри цивільно-правових дисциплін

Одеський національний університет імені І.І. Мечникова

Байло О.В., аспірант

кафедри цивільно-правових дисциплін

Одеський національний університет імені І.І. Мечникова

У статті проаналізовано юридичну природу права працівника на захист своєї гідності як суб'єктивного трудового права. Визначено межі здійснення зазначеного права. Звернуто увагу на необхідність дотримання принципу заборони зловживання правом при здійсненні права працівника на захист своєї гідності.

Ключові слова: гідність, працівник, захист гідності, право працівника на захист гідності, межі здійснення трудових прав, заборона зловживання трудовим правом.

В статье проанализировано юридическую природу права работника на защиту своего достоинства как субъективного трудового права. Определены пределы осуществления указанного права. Обращено внимание на необходимости соблюдения принципа запрета злоупотребления правом при осуществлении права работника на защиту своего достоинства.

Ключевые слова: достоинство, работник, защита достоинства, право работника на защиту достоинства, пределы осуществления трудовых прав, запрет на злоупотребление трудовым правом.

Potopakhina O.N., Bailo O.V. THE LIMITS OF THE REALIZATION OF THE RIGHT OF AN EMPLOYEE TO PROTECT HIS DIGNITY AS A SUBJECTIVE LABOUR LAW

The article analyzes the legal nature of a worker's right to dignity as a subjective labor law. Defined the scope of exercise of the specified rights. Attention was drawn to the need to uphold the principle of prohibition of abuse of right in the exercise of the right of an employee to protect his dignity.

Key words: dignity, employee, protecting the dignity, employee's right to dignity at work, limits of the exercise of labor rights, prohibition of the abuse of labor law.

Постановка проблеми. В Україні триває процес розбудови правової держави. Протягом останніх років прийнято чимало нормативно-правових актів, у яких головною цінністю в державі оголошено людину, закріплено широке коло особистих прав і свобод, передбачено механізм та гарантії їх здійснення і захисту.

Однією з найбільш важливих форм правового забезпечення соціальних інтересів та форм їх охорони, якими наділена особа, є суб'єктивні права. Саме їх здійснення дає особі можливість задовольняти власні інтереси та набувати для себе різноманітні блага. При цьому слід враховувати й те, що особа завжди перебуває у певній соціальній групі, і, здійснюючи свої суб'єктивні права та інтереси, вона може зіткнутися з інтересами іншої особи, яка також здійснює своє суб'єктивне право. У зв'язку з цим актуальною проблемою сучасної науки трудового права є дослідження меж здійснення суб'єктивних трудових прав і права працівника на захист своєї гідності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження особливостей здійснення (реалізації) суб'єктивних прав, в тому числі

окремих суб'єктивних трудових прав працівників, присвячені наукові праці М. Г. Александрова, С. С. Алексєєва, В. М. Андріїва, М. Й. Бару, Н. Б. Болотіної, В. С. Венедікто娃, В. В. Жернакова, М. І. Іншина, І. Я. Кисельова, Р. І. Кондратьєва, В. В. Лазор, Л. І. Лазор, О. В. Лавриненка, Р. З. Лівшиця, О. А. Лукашевої, М. В. Лушнікової, А. М. Лушнікова, П. Д. Пилипенка, С. М. Приліпка, О. І. Процевського, В. О. Процевського, П. М. Рабіновича, В. Г. Ротаня, О. Ф. Скакун, А. М. Слюсара, Р. О. Степанчука, Н. М. Хуторян, Г. І. Чанишевої, Р. І. Чанишева, В. І. Щербини, О. М. Ярошенка та ін. У вітчизняній науці трудового права особливості здійснення права працівника на захист своєї гідності ще не були предметом спеціального дослідження.

Метою статті є дослідження меж здійснення права працівника на захист своєї гідності як суб'єктивного трудового права.

Виклад основного матеріалу. Важливим для розуміння динаміки суб'єктивного права є процес його здійснення. Здійснення суб'єктивного права – завершальний етап правового регулювання, і, як відзначається в науковій літературі, саме таким

чином абстрактна можливість (правоздатність) перетворюється спочатку в конкретну можливість (суб'єктивне право), а потім в реальну дійсність (здійснення права).

При цьому Р. О. Стефанчук наполягає, що процес динаміки суб'єктивного права повинен носити назву саме «здійснення». Адже річ в тім, що аналіз чинної літератури та законодавства дає підстави стверджувати, що в цьому контексті немає єдиної думки. Найбільш часто поняття «здійснення» суб'єктивного цивільного права змішують із поняттям його «реалізації». На думку науковця, поняття «здійснення» повинно стосуватись суб'єктивних цивільних прав, тоді як поняття «реалізація» стосується уповноважень як складових частин суб'єктивного цивільного права. Адже здійснення суб'єктивного цивільного права відбувається через і внаслідок реалізації конкретного повноваження, конкретної правої можливості, які закладені у змісті цього права [1, с. 235]. Як відзначав В. П. Грибанов: «Здійснення ж суб'єктивного цивільного права є реалізацією цих можливостей» [2, с. 44].

Також слід звернути увагу і на те, що в науковій літературі доволі часто допускають й іншу семантичну неточність. Деякі автори безпідставно поєднують поняття «реалізації» повноваження із поняттям «реалізації» правої норми. Так, наприклад, Н. І. Мірошнікова, яка розглядає питання здійснення суб'єктивних цивільних прав, не тільки неправильно іменує цей процес поняттям «здійснення», але й визначає певні форми «реалізації суб'єктивного права»: дотримання, застосування правових норм, використання права, виконання юридичних обов'язків; застосування правових норм, виконання, дотримання суб'єктивних прав, здійснення суб'єктивних обов'язків, утримання від заборонених дій [3, с. 12]. Але такий підхід автора не можна вважати віправданим, оскільки вказані форми є формами реалізації норм права (в об'єктивному розумінні), а не суб'єктивного права [4, с. 338].

Здійснення як етап існування та динаміки суб'єктивного права створює реальну можливість фізичній особі за допомогою встановленого в законі механізму досягти тієї мети, того результату щодо задоволення власного інтересу, які визначаються при наданні їй даного права. Крім цього, здійснюючи особисті немайнові права, фізична особа у певній формі реалізує надану їй свободу власної поведінки.

В радянській науці трудового права теоретичні питання здійснення суб'єктивних трудових прав, в тому числі й права на працю, були предметом спеціальних дослі-

джень. При цьому авторами відзначалися наступні основні характеристики здійснення трудових прав при соціалізмі. По-перше, це здійснення в єдинстві трудових прав і обов'язків. По-друге, забезпечення правовими гарантіями здійснення трудових прав робітників і службовців. По-третє, добровільність реалізації суб'єктивних прав і обов'язків робітниками і службовцями, що означало самостійне рішення питання працівником про місце і час використання свого права, а також про відмову від його використання, якщо інше не передбачено законодавством. По-четверте, це здійснення робітниками і службовцями трудових прав за активної участі й під контролем профспілок та інших громадських організацій.

К. П. Уржинський доповнив ці характеристики наступними принципами, які були співзвучні з принципами розумного і сумлінного здійснення цивільних прав, а саме: використання трудових прав розумно і раціонально щодо місця і часу використання права, використання суверено за призначенням, «в натурі». В останньому випадку малися на увазі передбачені в трудовому законодавстві заборони грошової компенсації замість невикористаного суб'єктивного права при регламентації робочого часу, відпусток, охорони праці і т. п. [5, с. 60, 68]. Йшлося про межі здійснення трудових прав.

Будь-яке суб'єктивне право, будучи мірою можливої поведінки уповноваженої особи, писав В. П. Грибанов, має певні межі. Межа є невід'ємною властивістю будь-якого суб'єктивного права, так як при відсутності таких меж право перетворюється на свою противагу – свавілля [2]. К. П. Уржинський вважав за необхідне закріпити в радянському трудовому законодавстві заборону використання трудових прав не за своїм призначенням, на шкоду суспільним інтересам, тим самим усунути існуючу прогалину. Він зазначав, що названа заборона знайшла легальне відображення у Кодексі праці Чехословацької Радянської Соціалістичної Республіки [6, с. 86]. Зловживання трудовими правами розглядалася ним як порушення принципу раціонального використання суб'єктивних прав, що повинно викликати відповідну реакцію з боку держави – встановлення несприятливих юридичних наслідків. У радянський період в науці трудового права дослідження заборони зловживання трудовими правами обмежилося постановкою проблеми на відміну від цивілістики, де цій проблемі приділялося набагато більше уваги.

Порядок реалізації прав, інтересів зумовлюється їх галузевою природою. Тру-

гального опосередкування. У цей час дана проблема потребує наукового осмислення та подальшого вирішення на законодавчому рівні. Причинами зловживання трудовими правами можуть бути не тільки недосконалість чинного трудового законодавства, його суперечливість, прогалини, але і причини, зумовлені зростанням гнучкості у правовому регулюванні трудових відносин.

У науковій цивілістичній доктрині та цивільному законодавстві були вироблені і закріплені критерії зловживання цивільними правами: 1) здійснення прав з винятковою метою завдати шкоди іншій особі, 2) здійснення цивільних прав всупереч їх призначенню; 3) інші форми зловживання правом. Оскільки в цивільному законодавстві не розкривався зміст конструкції зловживання правом, остільки в науці склалися неоднозначні трактування цього поняття.

Одні автори (Н. С. Малеїн, А. В. Юдін та ін.) під зловживання правом мають на увазі правопорушення [8].

В. П. Грибанов розглядав зловживання правом як особливий тип цивільного правопорушення, яке чиниться уповноваженою особою при здійсненні належного їй права, пов'язаний з використанням недозволених конкретних форм в рамках дозволеного їй законом загального типу поведінки. Іншими словами, зловживання супроводжується виходом за межі здійснення права [2, с. 67]. Межі здійснення цивільних прав, як писав В. П. Грибанов, передбачаються цивільним законодавством: суб'єктивними межами, визначеними рамками дієздатності; часовими межами, обумовленими термінами здійснення прав; вимогою здійснювати суб'єктивні цивільні права відповідно з їх соціальним призначенням; регламентацією способів здійснення прав; наданими особі засобами примусового здійснення або захисту права. При цьому вченій зазначав, що здійснення цивільних прав всупереч їх соціальному призначенню становить основний зміст зловживання правом, хоча і не вичерпє всіх випадків зловживань цивільним правом [2, с. 63].

В якості правових наслідків зловживання правом В. П. Грибанов називав: 1) відмову у примусовому здійсненні права; 2) відмову у конкретному способі захисту; 3) позбавлення правнарезультат, досягнутий шляхом недозволеного здійснення права; 4) позбавлення суб'єктивного права в цілому. Кваліфікація зловживання правом як особливого типу правопорушення означала його формалізацію за образом і подобою правопорушень і його наслідків в якості заходів юридичної відповіданості.

Так, В. П. Грибанов зазначав, що межі здійснення цивільних прав, які порушують-

ся при зловживанні правом, повинні бути вказані в законі. Саме в зв'язку з цим він зробив висновок про те, що віднесення правопорушення до одного типу зловживання правом жодною мірою не звільняє юрисдикційні органи від точного і неухильного застосування на практиці передбачених законом конкретних складів правопорушень [2, с. 64].

А. П. Сергеєв зловживання правом розглядає як дії суб'єктів цивільних правовідносин, які здійснюються в рамках наданих їм прав, але з порушенням меж [9, с. 320-321]. Таким чином, зловживання правом кваліфікується як цивільне правопорушення. До форм зловживання правом віднесені випадки реалізації права всупереч його призначенню або недозволеними засобами та ін. Зловживання правом, як і будь-яке правопорушення, на думку вченого, тягне застосування до порушників передбачених законом санкцій.

Проти ототожнення правопорушення і зловживання правом висловився М. І. Бару. На думку вченого, зловживання правом у кінцевому рахунку веде до правопорушення. При цьому, якщо протиправне діяння навіть формально не ґрунтуються на праві і виступає в чистому вигляді, то зловживання правом завжди зовні спирається на суб'єктивне право і формально до певного моменту (моменту початку порушення прав інших осіб) не суперечить об'єктивному праву. Якщо у особи немає суб'єктивних прав, зловживати правом вона не може. Скоїти ж правопорушення вона може і за відсутності суб'єктивного права [10, с. 117]. Таким чином, дії особи кваліфікуються як зловживання правом до настання негативних наслідків.

Якщо зловживання вкладається в рамки правомірної поведінки, то виникає питання про законність застосування до особи, яка зловживала правом, юридично несприятливих наслідків. У сучасній теорії трудового права зустрічаються твердження, що зловживання суб'єктами трудового договору своїми правами здійснюється у формі зовні правомірних дій (або бездіяльності), спрямованих виключно на перешкоджання реалізації прав і захист законних інтересів іншої сторони. Видіється досить необґрунтованим зведення кваліфікації зловживання у трудових відносинах тільки до дій, що здійснюються виключно з наміром заподіяти шкоду іншій особі.

У трудових відносинах кваліфікація діяння участника як зловживання правом здійснюється судом. При аналізі конструкції зловживання правом слід розмежувати правові наслідки для уповноваженої особи та правові наслідки для особи, потерпілої

